

Ewa Wanda Maruszewska

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach

WSPÓŁCZESNA RACHUNKOWOŚĆ A ETYKA ZAWODOWA W POLSKIEJ LITERATURZE Z ZAKRESU RACHUNKOWOŚCI FINANSOWEJ

Wprowadzenie

Asumptem do napisania tego artykułu były publikacje o przyczynach kryzysu na rynkach finansowych, który rozpoczął się pod koniec 2008 roku w Stanach Zjednoczonych, a którego skutki odczuwalne są nadal prawie w każdym zakątku globu. Pierwsze opracowanie przygotowane zostało w 2011 roku na Brown University w Massachusetts¹ i jasno z niego wynika, że winą za kryzys obarcza się głównie ekonomiczną niepewność obecną na współczesnych rynkach finansowych powodowaną w pierwszym rzędzie przez niebezpieczeństwo nieetycznego zachowania uczestników rynku i kierującą nimi chciwość. W analizowanych 611 artykułach opublikowanych na łamach *Financial Times* w latach 2007-2010 większą uwagę poświęcano przyczynom, dla których określone teorie ekonomiczne nie funkcjonowały prawidłowo, niż próbom stworzenia nowych teorii ekonomicznych. Wskazywano na konieczność nacjonalizacji banków, czy zwiększenie regulacji rynków finansowych, aby zapewnić ich prawidłowe funkcjonowanie. Z kolei w artykule opublikowanym w *New York Times* w styczniu 2009 roku autorzy odnoszą się do chciwości, którą określają jako poświęcenie długoterminowych korzyści dla szybkich zysków². Takie zachowanie współczesnych uczestników rynków finansowych, a nie tylko banków, które były bezpo-

¹ E. Crubaugh: *Economic Theory and Financial Crisis: A Systematic Analysis of the Financial Times*. Development Studies. Brown University 2011.

² M. Lewis, D. Einhorn: *The End of the Financial World as We Know It*. „The New York Times” 4 stycznia 2009.

średnią przyczyną kryzysu, sprzyjało „nadmuchiowaniu” rynków i wskaźników ekonomicznych. Zastanawia, czy to ogromne oczekiwania inwestorów oraz innych uczestników rynków nie pchały przedsiębiorstw ku takiemu zachowaniu? Sprzyjały temu (i nadal sprzyjają) również systemy wynagradzania kadry zarządzającej preferujące bieżące zyski od długoterminowej perspektywy ekonomiczności i efektywności działalności jednostek gospodarujących. Równocześnie przesadna dbałość o bieżącą zyskowność zmniejszyła „czujność” w zakresie ryzyka, jakie niosą za sobą określone aktywa wykazywane w bilansach. O ryzyku tym nie byli też wystarczająco informowani inwestorzy, dla których analiza informacji dostarczanych na rynek stała się również znacznie bardziej skomplikowana. W analizach przyczyn kryzysu pojawiały się również opinie o kryzysie zaufania do informacji ekonomicznych, w których nade wszystko wystrzegano się wykazywania straty³.

Czy to oznacza, że do kryzysu w 2008 roku przyczyniła się również rachunkowość, która tworzy informacje ekonomiczne dostarczane na rynki finansowe? Czy w staraniach dotyczących wykazywania bieżących zysków brały udział osoby zajmujące się rachunkowością? Wydaje się, że nie ma innej możliwości, co potwierdzają też wnioski do amerykańskiej FASB o odrzucenie wyceny w wartościach bieżących. Wszechobecna w standardach rachunkowości wartość godziwa oraz ramy koncepcyjne współczesnej rachunkowości kładą nacisk na bieżące ustalenie wartości aktywów i zobowiązań. W wyniku takiego podejścia zysk (strata) jest w dużej mierze wynikiem zmian w bieżących wartościach aktywów i zobowiązań, a nie reprezentantem wygenerowanych korzyści ekonomicznych z przeprowadzonych operacji gospodarczych. Zresztą, wspólnie przeprowadzane skomplikowane operacje gospodarcze niejednokrotnie wymagają długiego okresu dla dokładnego określenia zyskowności danej transakcji; kilka miesięcy czy jeden rok nierzadko jest okresem zbyt krótkim dla ustalenia wyniku nieobarczonego ryzykiem zmiany. Powyższe powiązane jest również z faktem, iż po części na wynik finansowy składają się transakcje niezrealizowane, wynikające z prognoz przyszłych korzyści ekonomicznych planowanych do osiągnięcia z kontrolowanych zasobów. Zatem rachunkowość pierwszeństwo przyznała wycenie aktywów i zobowiązań, podczas gdy rynki finansowe w pierwszej kolejności korzystają z danych o wynikach finansowych oraz kształtujących je przychodach oraz kosztach, które narażone są na dużą zmienność wynikającą z prymatu wartości godziwej i zmiennych rynków ją wyznacza-

³ M. Lewis, D. Einhorn: *How to Repair a Broken Financial World*. „The New York Times” 4 stycznia 2009.

jących. W wielu przypadkach zmienności tej nie należy nazwać ryzykiem, które można oszacować, ale niepewnością, której skutków współcześni ekonomiści nie są w stanie – za pomocą znanych obecnie metod – ustalić, a inwestorzy uwzględnić w podejmowanych przez siebie decyzjach.

Pomijając rozważania o koniecznych kierunkach modyfikacji zasad rachunkowości i możliwościach ich wprowadzenia, celem artykułu jest wskazanie konieczności wprowadzenia zmian do obecnie obowiązującej prezentacji zasad i metod rachunkowości, które to zmiany wynikają z roli rachunkowości w ostatnim ogólnosiwiatowym kryzysie. Dalsze rozważania zawężono do polskich uwarunkowań rachunkowości, wskazując na niezbędne korekty w prezentowaniu fundamentalnych zasad i metod rachunkowości, przede wszystkim poprzez rozszerzenie zakresu literatury dotyczącej rachunkowości finansowej.

1. Etyczny wymiar rachunkowości

Współczesna teoria rachunkowości prezentowana jest w wielu podręcznikach z zakresu rachunkowości finansowej, sprawozdawczości finansowej czy rachunkowości zarządczej, które opisują fundamenty nauki rachunkowości: zaakceptowane zasady, reguły i metody postępowania. Teoria rachunkowości zawiera wiele zasad, dzięki którym wiedząc, że np. aktywa wynoszą 100, a zobowiązania 60, można ustalić wartość kapitałów własnych w kwocie 40. Choć zasady rachunkowości są dobrze opisane za pomocą metod ilościowych, to zawierają one także określenia, które wymagają interpretacji, jak trwała utrata wartości, wiarygodna wycena, istotne prawdopodobieństwo i inne. Obecnie, zdaniem autorki, nie jest możliwe stworzenie kolejnych zasad (np. w postaci dodatkowych metod ilościowych) dla interpretacji określeń używanych w teorii rachunkowości. Tym samym tworzona w rachunkowości informacja zależna jest od przyjętych nieweryfikowalnych (lub w najlepszym razie trudno weryfikowalnych) założeń, których źródła wynikają z subiektywnych ocen rzeczywistości ekonomicznej, w jakiej działa podmiot gospodarujący. Dlatego też stwierdzenie zamieszczane w opiniach biegłych rewidentów, że sprawozdanie finansowe jest zgodne z zastosowanymi zasadami (polityką) rachunkowości nie oznacza automatycznie, że wiarygodnie, tj. jasno i rzetelnie prezentuje sytuację majątkową i finansową jednostki. Ze sporządzanych współcześnie opinii biegłych można jednak wyciągnąć wniosek, że zastosowanie zasad rachunkowości skutkuje wiarygodnym odzwierciedleniem rzeczywistości ekonomicznej. Zdanie „Sprawozdanie finansowe jest zgodne z zastosowanymi zasadami (polityką) rachunkowości oraz jasno i rzetelnie odzwierciedla sytuację majątkową i finansową

jednostki” jest prawdziwe przy założeniu idealnych warunków, w których tworzona jest informacja ekonomiczna. Oznacza to przyjęcie założenia, że osoby świadczące usługi rachunkowości są całkowicie obiektywne i neutralne oraz że nie ulegają pokusom i naciskom na nieetyczne zachowanie. Innymi słowy, zakłada się wyłącznie profesjonalne świadczenie usług rachunkowości. Niestety, opinie na temat przyczyn kryzysu z 2008 roku nie pozwalają na stwierdzenie, że założenia teorii rachunkowości są zawsze spełnione. Zbiór zasad rachunkowości leżących u podstaw praktyki rachunkowości, który nie jest w pełni stosowany, oznacza również, że zmniejsza się wartość prognostyczna rachunkowości stanowiąca istotną cechę użyteczności informacji dla inwestorów.

Współczesna teoria rachunkowości i jej prezentacja w literaturze skupia się przede wszystkim na metodach ilościowych, w niewielkim zakresie zwracając uwagę na perspektywę interpretacyjną rachunkowości. W przypadkach objaśniania rzeczywistości za pomocą interpretacji (np. poprzez wybór ceny rynkowej najlepiej reprezentującej wartość godziwą) pomija się w obowiązujących zasadach rachunkowości etycznie odpowiedzialne działanie osób tworzących informację w systemie rachunkowości, niejednokrotnie wskazując wyłącznie na przesłanki racjonalnego postępowania zgodnego z teorią maksymalizacji zysku obowiązującego w ekonomii. Maksymalizacja zysku szeroko rozpowszechniona we współczesnej ekonomii powoduje, że rachunkowość, historycznie ukształtowana w służbie właścicielom, obecnie w dużej mierze służy osobom zarządzającym jednostkami gospodarującymi. O ile dostarczanie informacji dla celów zarządczych jest sednem rachunkowości zarządczej, o tyle rachunkowość finansowa tworząca podstawy pod raportowanie finansowe, powinna jasno prezentować neutralność prezentowanych informacji oraz niezależność służb rachunkowości.

W kolejnym artykule opublikowanym na łamach „New York Times” autor wyraził opinię, że przyczyn kryzysu w 2008 roku należy szukać wśród ekonomistów, którzy nie dbając o odwzorowanie rzeczywistości, zawierzyli matematyzacji ekonomii. Piękne modele matematyczne nie oznaczają prawdy⁴. Nadmierna matematyzacja ekonomii skutkuje przekonaniem, że wykorzystanie matematyki w prezentacji i analizie procesów gospodarczych jest wystarczające dla odzwierciedlenia rzeczywistości ekonomicznej, zapominając tym samym o tym, jak ważny jest element ludzki⁵. Opinia ta jest również prawdziwa w stosunku do rachunkowości, w której prezentacja zasad i metod budujących jej teorię ograni-

⁴ P. Krugman: *How Did Economists Get It All Wrong?* „The New York Times” 2 września 2009.

⁵ Szeroko na temat matematyzacji ekonomii wypowiada się W. Kwaśnicki: *O matematyzacji ekonomii*. „Ekonomista” 2012, nr 3.

czona jest w większości do opisu formuł matematycznych. Pomija się zagadnienia dokonywania wyborów, które służą wiarygodnej prezentacji sytuacji jednostki. Jeżeli zagadnienia wyboru są poruszane w literaturze, to najczęściej poprzez przytoczenie zasady istotności lub wskazanie na zasadę jasnego i rzetelnego obrazu sytuacji finansowej oraz majątkowej w brzmieniu nadanym krajowymi regulacjami rachunkowości.

Wybór spośród metod dozwolonych prawem o rachunkowości niejednokrotnie stanowi o sednie prezentowanej treści ekonomicznej operacji, czy o jej wycenie. Nieroztropne jest pozostawianie tego wyboru przypadkowi, naciskowi osób trzecich lub podjęciu decyzji bez świadomości jej konsekwencji. Profesjonalne dokonywanie wyborów nie jest możliwe bez zwrócenia uwagi na etyczną stronę podejmowanych decyzji. Bez profesjonalizmu opartego na etyce zawodowej, rachunkowość nie gwarantuje wiarygodności informacji, jako że dotychczas żadne regulacje międzynarodowe lub krajowe nie obejmują wszystkich możliwych przypadków z życia gospodarczego. Legislacja w rachunkowości jest elastyczna, co ma umożliwić dostosowanie rozwiązań do indywidualnej sytuacji jednostki gospodarującej. Wyboru ostatecznego rozwiązania nie dokonuje się w sposób demokratyczny, ale – zgodnie z regulacjami polskiej ustawy o rachunkowości – dokonuje go kierownik jednostki, dlatego to etyka zawodowa w rachunkowości powinna być podstawowym instrumentem weryfikującym przyjęte rozwiązanie. Racjonalność postępowania rozumiana jako maksymalizacja zysku nie jest właściwą przesłanką, która zapewni wiarygodne informacje generowane przez rachunkowość. Zatem i krótkoterminowe spojrzenie poprzez pryzmat prezentacji bieżących zysków nie stanowi przesłanki potwierdzającej profesjonalizm służb rachunkowości w obszarze rachunkowości finansowej.

2. Analiza polskiej literatury z zakresu rachunkowości finansowej

Literatura angielskojęzyczna zawiera kilka pozycji stanowiących przegląd dotychczasowej literatury z zakresu etyki biznesu, w tym dotyczącej rachunkowości. Analiza tych pozycji prowadzi do wniosku, że zagadnienia etyki w szeroko rozumianym biznesie obecne są w literaturze od dawna. Zwiększone zainteresowanie tym zagadnieniem obserwuje się od lat 90. XX wieku, kiedy to prezentowano badania z zakresu czynników kształtujących rozpoznanie dylematów etycznych oraz

tworzono modele podejmowania decyzji w tym obszarze⁶. Badanie polskiej literatury i postulat rozszerzenia jej zakresu dotyczy dwóch zagadnień:

- wskazania etycznego wymiaru wyborów dokonywanych w rachunkowości oraz
- zwrócenia uwagi na interpretacyjne elementy teorii rachunkowości, które czynią formuły matematyczne zależnymi od przyjętych szacunków i ocen osób stosujących teorię rachunkowości w praktyce gospodarczej.

Nauki ekonomiczne, w tym i rachunkowość, nie mogą ograniczać się do podejścia matematycznego zawężonego do aspektów technicznych i formalizmu. Osoby zajmujące się rachunkowością oraz wykorzystujące w praktyce jej teorię poprzez podejmowane przez siebie decyzje wnoszą do rachunkowości element ludzkiego działania, który nigdy nie jest etycznie obojętny. Rachunkowość tym różni się od matematyki, że w tej ostatniej relacje pomiędzy poszczególnymi elementami są stałe; w rachunkowości opisującej rzeczywistość ekonomiczną relacje te są zmienne, bo zależą od uczestników operacji gospodarczych czy rynków finansowych. Dlatego dla wiernego odwzorowania rzeczywistości konieczne w rachunkowości jest włączanie osądów, a czasem szacunków, które wynikają z przekonań danych osób, i które w związku z tym mogą podlegać wartościowaniu etycznemu. Włączenie etyki do rachunkowości służy świadomemu podejmowaniu decyzji, z pełną odpowiedzialnością konsekwencji. Pozwala również szerzej spojrzeć na analizowane zagadnienie, np. przez pryzmat szerokiego grona interesariuszy jednostki, do których zalicza się nie tylko właściciele, ale również pracowników, kontrahentów czy społeczność, w której jednostka prowadzi działalność.

Przeprowadzona analiza pozycji literatury zwartej z zakresu rachunkowości finansowej dotyczyła książek wyszukanych pod hasłem „rachunkowość finansowa” w trzech śląskich uczelniach publicznych oraz w Bibliotece Śląskiej. Ponadto badaniem objęto pozycje wskazywane w sylabusach do przedmiotu „Rachunkowość finansowa”. Informacje o literaturze obowiązkowej i uzupełniającej do studiowania rachunkowości finansowej zebrano na podstawie danych dostęp-

⁶ R.C. Ford, W.D. Richardson: *Ethical Decision Making: A Review of the Empirical Literature*. „Journal of Business Ethics” 1994, No. 13, s. 205-221; M. O’Fallon, K.D. Butterfield: *A Review of the Empirical Ethical Decision-Making Literature: 1996-2003*. „Journal of Business Ethics” 2005, No. 59, s. 375-413; T.W. Loe, L. Ferrell, P. Mansfield: *A Review of Empirical Studies Assessing Ethical Decision Making in Business*. „Journal of Business Ethics” 2000, No. 25, s. 185-204; Ch.J. Robertson: *An Analysis of 10 years of Business Ethics Research in Strategic Management Journal: 1996-2005*. „Journal of Business Ethics” 2008, No. 80, s. 745-753; Ch.J. Napier: *Accounts of Change: 30 Years of Historical Accounting Research*. „Accounting, Organizations and Society” 2006, No. 31, s. 445-507.

nych na stronach internetowych publicznych uczelni ekonomicznych. Zdaniem autorki stworzona w ten sposób lista pozycji jest reprezentatywna, zważywszy również na fakt, iż autorami lub recenzentami większości analizowanych pozycji są uznane autorytety rachunkowości w Polsce. Spośród 20 przeanalizowanych pozycji jedynie dwie zawierały elementy etyki zawodowej w rachunkowości, przy czym jedna z nich obszernie omawiała część zakresu zagadnień będących przedmiotem analizy. W analizie literatury poszukiwano odpowiedzi na wymienione poniżej pytania, które – jak przyjęto – obrazują interpretacyjny charakter rachunkowości oraz wskazują na etyczny wymiar dokonywanych wyborów:

1. W jaki sposób zaprezentowano znaczenie rachunkowości w systemie informacji ekonomicznej?
2. Czy pozycja prezentuje etyczne wymagania w rachunkowości (w postaci np. zasad określonych w Kodeksie Zawodowej Etyki w Rachunkowości) szczególnie w części dotyczącej znaczenia rachunkowości i jej nadrzędnych zasad?
3. Czy pozycja prezentuje teorie etyczne definiujące etykę jako wybór indywidualnej osoby lub wiąże ją ze społeczną odpowiedzialnością przedsiębiorstw?
4. Czy poruszono zagadnienie kreatywnej rachunkowości?
5. Jeżeli pozycja posiada część poświęconą sprawozdawczości finansowej, to czy w tej części ujęto etyczny wymiar rachunkowości?
6. Jeżeli wyróżniono zagadnienia z zakresu połączeń jednostek gospodarczych, to czy zwrócono uwagę na treść ekonomiczną jaką niesie wartość firmy (ujemna wartość firmy), a która nie jest prezentowana w polskich regulacjach prawnych rachunkowości?

Spośród włączonych do badania pozycji literatury (tabela 1) w czterech zawarto informacje o ekonomicznej roli rachunkowości poprzez dostarczanie informacji na rynek finansowy, na którym korzystają z niej uczestnicy życia gospodarczego. W jednej pozycji zwrócono uwagę na rachunkowość traktowaną jako globalny język biznesu, w innej podkreślono ważność komunikacji z użytkownikami informacji. Każda z tych książek zaprezentowała jednak znaczenie rachunkowości w systemie informacji ekonomicznej bezosobowo, nie odnosząc się do roli osoby tworzącej tę informację. W jednej pozycji wymieniono rachunkowość behawioralną i opisano ją w dwóch zdaniach, zwracając uwagę na proces podejmowania decyzji. W wyróżniającej się pozycji autorstwa M. Gmytrasiewicz oraz A. Karmańskiej zwrócono dodatkowo uwagę na presję, jakiej mogą podlegać osoby prowadzące rachunkowość w trakcie tworzenia informacji ekonomicznych.

Tabela 1

Zestawienie informacji o pozycjach literatury ujętych w analizie

Lp.	Tytuł pozycji	Autorstwo	Wydawnictwo	Rok wyd.	Ilość stron	Recenzenci
1	Rachunkowość finansowa przedsiębiorstwa	Sawicki K. (red.)	Ekspert	2012	380	Jaruga A.A.
2	Rachunkowość finansowa. Podstawy i ewidencje szczegółowe	Sawicka J., Stroneczek A. (red.)	CeDeWu	2011	268	Krawczyk W. Micherda B.
3	Rachunkowość finansowa (wyd. 2)	Szczypta P. (red.)	CeDeWu	2011	393	Gos W., Nowak E.
4	Rachunkowość z elementami etyki zawodowej. Zbiór zadań	Wojas M. (red.)	SKwP	2011	448	Stępień R.
5	Rachunkowość finansowa z uwzględnieniem MSSF	Piąff J., Messner Z. (red.)	Wydawnictwo Naukowe PWN	2011	540	brak informacji
6	Rachunkowość finansowa dla zawodowców	Godlewska J. (red.)	SKwP	2011	331	Mazurkiewicz M.
7	Rachunkowość finansowa od podstaw	Aleszczyk J.	Zysk i S-ka	2011	428	Skowronek Cz.
8	Rachunkowość finansowa dla profesjonalistów	Gabrusewicz W. (red.)	SKwP	2011	715	Cebrowska T.
9	Rachunkowość finansowa w teorii i praktyce według polskiego prawa bilansowego	Kalwasińska E., Maciejowska D.	Wyd. Naukowe Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego	2011	390	Tutyna J.
10	Rachunkowość finansowa ujęcie sprawozdawcze i ewidencyjne. Podręcznik	Walińska E. (red.)	Oficyna Wolters Kluwer Business	2010	478	Sawicki K.
11	Rachunkowość zaawansowana, część I	Kamela-Sowińska A. (red.)	Wyższa Szkoła Handlu i Rachunkowości	2010	441	Jantoni-Drozdowska E.
12	Rachunkowość finansowa	Tutyna J.	C.H. Beck	2008	308	brak informacji
13	Rachunkowość finansowa. Część II (zaawansowana)	Gabrusewicz W., Kolańczyk Z. (red.)	SKwP	2008	839	Cebrowska T. Wala F. Wielgórska-Leszczynska J.
14	Rachunkowość finansowa w przykładach	Olechowicz I., Tłaczala A.	Difin	2008	629	Swiderska G.K.
15	Rachunkowość finansowa: obszary problemowe	Gabrusewicz W., Samełek J. (red.)	Wyd. AE w Poznaniu	2008	337	Brak informacji
16	Rachunkowość finansowa: teoretyczne podstawy	Samełek J. (red.)	Wyd. AE w Poznaniu	2008	213	Brak informacji
17	Financial accounting. Key problems, examples, exercises. Rachunkowość finansowa. Kluczowe zagadnienia, przykłady, zadania	Śnieżek E. (red.)	Centrum Controllingu i Analizy Ekonomicznej	2007	312	Idzikowska G.
18	Rachunkowość finansowa. Compendium wiedzy	Kuzior A. Rówińska M.	Marina	2006	242	Szwejk R.
19	Rachunkowość finansowa. Wydanie II zaktualizowane i rozszerzone	Gmytrasiewicz M., Karmańska A.	Difin	2006	846	Messner Z.
20	Rachunkowość finansowa i podatkowa	Cebrowska T. (red.)	Wydawnictwo Naukowe PWN	2005	718	Sojak S., Gierusz J.

W żadnej pozycji nie scharakteryzowano wymogów profesjonalnego wykonywania usług rachunkowości określonych Kodeksem Zawodowej Etyki w Rachunkowości. Został on opublikowany w 2007 roku, dlatego dodatkowo szczegółowo przeanalizowano pozycje wydane po tym roku pod kątem prezentacji zasad profesjonalizmu zawodowego określonych w Kodeksie. Nie znaleziono informacji ani o istniejących zasadach, ani ich prezentacji poza jedną pozycją, w której do Kodeksu odnoszą się wyłącznie pytania testowe.

Analizowane publikacje nie odnoszą się także do żadnych teorii etyki, które wskazywałyby na konieczność moralnego postępowania w trakcie prowadzenia rachunkowości jednostek gospodarczych. Tym samym brak w analizowanych pozycjach odniesień do indywidualnej odpowiedzialności moralnej osoby zajmującej się rachunkowością lub społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw.

W czterech pozycjach poruszono zagadnienie rachunkowości kreatywnej; w jednym przypadku w części poświęconej polityce bilansowej, w innej przy omawianiu polityki rachunkowości.

Sześć pozycji zawierało wyróżnione części dotyczące sprawozdań finansowych lub zasad sprawozdawczości finansowej, a osiem osobne rozdziały poświęcone połączeniom jednostek. Tylko w jednym przypadku zamieszczono szerokie wyjaśnienia odnośnie wartości firmy, wskazując na konieczność weryfikacji matematycznie ustalonych obliczeń.

Cztery pozycje zawierały też części poświęcone aspektom organizacyjnym, jak inwentaryzacja, organizacja kontroli czy zadaniach księgowego. Niestety, także i w tych częściach brakuje zwrócenia uwagi na etyczne aspekty prowadzenia rachunkowości w przedsiębiorstwach.

Przeprowadzona analiza nie służy krytyce uznanych pozycji literaturowych przygotowanych przez doświadczonych naukowców i praktyków rachunkowości. Jej celem jest wskazanie w jak wielu obszarach rachunkowości finansowej możliwe jest włączenie zagadnień etyki zawodowej oraz czego dodana zawartość może dotyczyć. Rachunkowość nie ogranicza się do „ślepego” stosowania zasad i metod, ponieważ tworzą ją inteligentni i wykształceni profesjonalści. Rachunkowość jest dynamiczna nie tylko ze względu na osoby się nią zajmujące, ale również na jej użytkowników, którzy wykorzystują ją w różnych warunkach dla różnych celów. To powoduje, że – choć nadrzędne zasady są stałe od lat – rachunkowość zmienia się, jak zmieniają się operacje dokonywane przez jednostki gospodarujące oraz potrzeby informacyjne zgłaszane przez interesariuszy jednostek. Tych zmian dokonują ludzie i dlatego ważne jest nadanie rachunkowości „ludzkiego wymiaru” poprzez odniesienie prezentowanych w literaturze zasad i metod do przypadków rzeczywistych, obrazujących dokonywane w ra-

chunkowości wybory. W przeciwnym wypadku można odnieść wrażenie, że rachunkowość to tylko zbiór formuł matematycznych sprawdzonych przez wiele lat wykorzystywania ich w praktyce.

Wykonana analiza charakteryzuje się kilkoma ograniczeniami. Po pierwsze, przeprowadzono ją wyłącznie w zakresie rachunkowości finansowej, pomijając pozycje z obszaru sprawozdawczości finansowej i rachunkowości zarządczej. Wybór podyktowany był przekonaniem autorki, że pierwsza prezentacja znaczenia etyki dla prawidłowego funkcjonowania zasad oraz metod rachunkowości powinna dotyczyć zakresu rachunkowości finansowej. Uzyskane wyniki nie napawają optymizmem co do ujęcia zagadnień etyki w dwóch wymienionych powyżej dodatkowych obszarach literatury z rachunkowości. Warto jednak dokładnie przeanalizować współczesną literaturę, ponieważ obszary te są szczególnie wrażliwe na etyczne zachowania: sprawozdawczość finansowa ze względu na raporty finansowe dostarczane na rynki finansowe oraz rachunkowość zarządcza służąca do sprawiedliwego rozrachunku wyróżnionych ośrodków odpowiedzialności lub budżetów, albo podejmowania decyzji dotyczących dalszych działań jednostki na podstawie rzetelnych danych finansowych.

Kolejne ograniczenie dotyczy sposobu przeprowadzania analizy. Autorka, nie mając dostępu do informatycznych narzędzi analizy wybranych pozycji literatury, przeprowadziła dogłębną analizę treści literatury. Możliwe jest jednak, że niektóre z poszukiwanych treści zostały, z racji sposobu analizy, niezauważone. Należy zaznaczyć, że istotną częścią analizy było studiowanie spisów treści, indeksów, zawartych rysunków i tabel oraz objaśnień do metodologii wyceny i ujęcia ewidencyjnego, przyjmując założenie, że w tych częściach przede wszystkim autorzy powinni zamieścić odniesienia do etyki zawodowej.

Ostatnie ograniczenie dotyczy ilości przeanalizowanych pozycji oraz ich wyboru. Choć autorka przyjęła określony schemat wyboru pozycji literaturowych oraz kierowała się własnym doświadczeniem, nie wszystkie uczelnie ekonomiczne udostępniają na swoich stronach sylabusy, zatem możliwe jest sytuacja, że dana znacząca pozycja literatury z zakresu rachunkowości finansowej nie była przedmiotem analizy. W badaniu, które miało na celu analizę zmian w zagadnieniach poruszanych w literaturze z zakresu rachunkowości i audytu, przeprowadzonym w 2011 roku na podstawie podręczników amerykańskich i kanadyjskich wzięto pod uwagę 19 pozycji literatury⁷. Porównując rynek polski z rynkiem Ameryki Północnej reprezentowanym przez wymienione dwa kraje, liczbę 20 pozycji literatury zawartych w niniejszym badaniu autorka uznaje za zadowalającą.

⁷ I.M. Gordon: *Lessons to Be Learned: An Examination of Canadian and U.S. Financial Accounting and Auditing Textbooks for Ethics/Governance Coverage*. „Journal of Business Ethics” 2011, No. 101, s. 29-47.

3. Proponowany charakter poszerzenia prezentacji teorii rachunkowości

Rachunkowość jest nauką pragmatyczną, ponieważ z jej teorii korzysta praktyka gospodarcza, a zmiany wprowadzane w jej teorii służą temu, aby lepiej rozwiązywać bieżące problemy, aby istniejąca teoria lepiej funkcjonowała i odpowiadała na potrzeby praktyki. Rachunkowość jest również sztuką, która potrafi wskazać, jak w sposób wartościowy korzystać z nowoczesnych technik dla tworzenia bogactwa danej społeczności. Przykładem wartości niesionych przez teorię rachunkowości jest *Kodeks Zawodowej Etyki w Rachunkowości*, który prezentuje zasady etyczne obowiązujące osoby świadczące usługi rachunkowości. Poza prezentacją opisanych w Kodeksie zasad, właściwe wydaje się włączenie przypadków z życia gospodarczego obrazujących wielowymiarowość podejmowanych decyzji oraz różne interesy stron, których dotyczą skutki podejmowanych decyzji. Analiza przypadków umożliwia także rozpatrzenie zakresu odpowiedzialności za podjęte decyzje nie tylko w obszarze prawnym, ale również w zakresie społecznej i ekonomicznej odpowiedzialności przedsiębiorstw za podejmowane działania.

Włączenie pytań otwartych wraz z zadaniami ukierunkowanymi na rozpoznanie skutków różnych alternatywnych rozwiązań dopuszczonych elastycznym prawem o rachunkowości, może być kolejnym sposobem zaimplementowania etyki do współczesnej literatury z zakresu rachunkowości finansowej.

Wielowymiarowość rachunkowości świadczy o jej bogactwie, które warto podkreślać, przekazując jej podstawy teoretyczne. Rachunkowość jest dziedziną interdyscyplinarną i czerpanie z innych nauk leży w jej naturze. Nigdy też nie wydawało się problemem zaangażowanie metod matematyki, ekonometrii lub statystyki do rozwiązywania problemów rachunkowości. Jednak praktyka ostatnich lat pokazuje, że czas na wykorzystanie w rachunkowości także doświadczeń innych nauk społecznych, które pozwolą na lepsze odzwierciedlenie rzeczywistości ekonomicznej za pomocą rachunkowości. Z całą pewnością zmiana ta będzie służyć szerokiemu rozumieniu rachunkowości, co jest nieodzowne dla przyszłych służb rachunkowości, których zadaniem będzie tworzenie informacji dla globalnych rynków finansowych. Konfucjusz, chiński filozof żyjący 2,5 tys. lat temu powiedział, że „uczyć się bez refleksji to strata czasu, a refleksja bez nauki jest niebezpieczna”. Zdaniem autorki, włączenie wskazówek dotyczących etycznego wartościowania dokonywanych wyborów w rachunkowości, służyć będzie właśnie owej refleksji, która stanowi nieodzowny element nauk społecznych, a której – jak wynika z przeprowadzonej analizy literatury – w większości przypadków brak we współczesnej prezentacji teorii rachunkowości w Polsce.

Podsumowanie

Opisane przyczyny obecnego kryzysu światowego, wskazujące na rolę rachunkowości w stworzeniu obecnych problemów, stanowią swoisty paradoks. Po ponad dziesięciu latach włączania regulacji międzynarodowych do narodowych norm rachunkowości na całym świecie oraz prowadzonych równocześnie prac nad konwergencją standardów międzynarodowych i amerykańskich wydawać by się mogło, że wreszcie cel został osiągnięty: przedsiębiorstwa na całym świecie stosują jednolite i wysokiej jakości standardy rachunkowości, które skutkują dostarczaniem na rynki finansowe wiarygodnej informacji. Opinie na temat przyczyn kryzysu rozpoczętego w 2008 roku przeczą jednak temu twierdzeniu, wskazując, że żadne teorie ekonomiczne, reguły prawne czy standardy rachunkowości nie będą właściwie spełniały swojej roli, jeżeli niewłaściwe zachowania są szeroko akceptowane. Niestety, w utrwalaniu takich zachowań swoją rolę odegrały również osoby zajmujące się rachunkowością, ulegając presji na bieżące prezentowanie wyłącznie dobrych wyników. Profesjonalne stosowanie teorii rachunkowości nie oznacza lojalności wobec osób zarządzających podmiotem objawiającej się w prezentowaniu wyników „potrzebnych” do doraźnych i krótkookresowych celów. Profesjonalizm w rachunkowości oznacza uczciwość w odwzorowaniu treści ekonomicznej operacji przeprowadzonych przez jednostkę gospodarującą. Uczciwość ta jest zależna przede wszystkim od intencji osoby zajmującej się rachunkowością, ale również od świadomości etycznego wartościowania dokonywanych wyborów, które należy szeroko prezentować we współczesnej teorii z zakresu rachunkowości finansowej.

CONTEMPORARY ACCOUNTING AND INCORPORATION OF ETHICS INTO POLISH FINANCIAL ACCOUNTING LITERATURE

Summary

The New York Times as well as *Financial Times* suggest that incentives to show high profits, greed and instability of economic data were main reasons of global crisis starting in 2008. On the other hand, some economists indicate that contemporary economy relies too much on mathematical formulas. The article presents contemporary accounting in the light of modern economy and financial crisis. It is a call for improving accounting literature in order to broaden the awareness that accounting theory is based not only on math formulas, but also includes very important human factor. An analysis of Polish financial accounting literature serves the purpose.